

Әлеуметтік сақтандыру қызметіне жалпы түсінік және түрлері

А. Рахметбек

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Аннотация. Мақалада әлеуметтік сақтандыру қызметінің басты мақсаты мен міндеті, ҚР заңдарына сәйкес сақтандырудың азаматтардың әлеуметтік жағдайын қорғауға бағыттылығы талданады.

Қазақстан Республикасының бүгінгі таңдағы даму кезеңіндегі көрсеткіштердің өсіп келе жатқандығы қуантады. Мемлекетіміз өсіп-өркендеп келе жатқанда оның бәсекелі ел болуына атсалысуымыз керек. Осы жұмыстың да басты мақсаты жеке мүлікті сақтандыруды жаңа деңгейге көтеріп, сақтандырудың ақпараттық жүйесін тұрғызу міндеті қарастырылуында.

Ғылымның қандай салалары болса да, зерттеу барысы мен ісжүзінде біртекті әдістерді қолдана бермейді. Ғылыми ойларды дамытудың жаңа әдістеріне қолданбалы математика, ақпарат теориясы, кибернетика секілді ғылым түрлері себеп болады. Әр түрлі кезеңдер мен құбылыстарды, оның ішінде өндірістік-экономикалық және ақпараттық жүйелерді зерттеудің озық әдістеріне көбінесе жүйелік зерттеу тәсілі қолданылып жатады.

Сақтандыру қызметінің мақсаты қоғамдық ұдайы өндірістің үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін азаматтарды, мүліктерді, өндіріс процестерін қоғамдық және ұжымдық қорғау болып табылады.

Сақтандыру қызмет категориясы үшін мына белгілер оған тән болып келеді:

- 1) Қатынастардың ықтималды сипаты;
- 2) Қатынастардың төтенше (жай емес) сипаты (кез келген ауқымда мемлекеттік, аймақтық деңгейде, кәсіпорын немесе оның бөлімшесі, жеке адам деңгейінде).

Сақтық қатынастардың бір бөлігінің салыстырмалы жалпы бағыттылығы мен (кең аралымдығы резервтік қорларды пайдалана отырып) қоғамдық қорғаудың жүйесі арқылы тиісті ақша қаражаттарының арналымы болады. Бұл қатынастар мен қорлар байланысқан және жалпыұлттық сипаты бар төтенше уақиғаларды ескертуге және жоюға бағытталған.

Қатынастардың екінші бөлігінің біршама тар арналымдағы қорларды – әлеуметтік қорлар мен әлеуметтік қамсыздандыру қорын жасап, пайдалана отырып, азаматтардың әлеуметтік жағдайын қорғауға бағыттылығы болады. Бұл қатынастардың іс-әрекеті халықты әлеуметтік қорғаудың қажеттілігімен байланысты.

Үшінші бөлік қатынастардың тұйық аясын пайдалана отырып және олардың осы жиынтығы шегінде бұл қатынастардың баламалылығына жете отырып, адамдардың денсаулығы мен әл-ауқатын, олардың мүлік, сонымен бірге шаруашылық жүргізуші субъектілердің мүлкін сақтық қорғау жөніндегі қатынастар болып табылады. Бұл – жалпы сақтандыру мен өмірді сақтандыру және шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін мүлікті сақтандыру.

Сақтандырудың жалпы жүйесінің салыстырмалы дербес бөлігі медициналық сақтандыру болып табылады.

Сақтық жүйесі республика экономикасының сенімді әрі орнықты дамуына, халықты әлеуметтік қорғауды арттыру үшін қосымша негіз жасауға, азаматтар мен шаруашылық жүргізуші субъектілерінің мүлкін сақтандыруға ықпал етуге тиіс. Сақтандыру мәселесі, медициналық сақтандыруды қоса алғанда, әлеуметтік қамсыздандырудың проблемаларына тікелей қатысты.

Сақтандыру, табыс (пайда) түсіру мақсатымен коммерцияның шектес сфераларына қаражаттарды инвестициялау жөніндегі сақтық ұйымдарының қызметі сақтық ісі ретінде болып көрінеді.

Міндетті әлеуметтік сақтандыру – азаматтарды еңбек ету қабілетін жоғалтуына және жұмысынан айырылуына, сондай-ақ асыраушысынан айырылуына байланысты кірістің бір бөлігін өтеу үшін мемлекет ұйымдастыратын,

бақылайтын және кепілдік беретін шаралардың жиынтығы, азаматтарды әлеуметтік қорғаудың мемлекет жүзеге асыратын нысандарының бірі.

Әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік сақтандыру категорияларының іс-әрекетінің объективті қажеттігі ұлғаймалы ұдайы өндіріс процестерінің, атап айтқанда, оның құрамдастарының бірінің – жұмыс күшінің ұдайы толықтырылуының талаптарынан туындайды. Ұдайы өндірістің бұл түрі үшін қаражаттардың негізгі көзімен – еңбекақы, басқа жекеше табыстардың қорымен қатар әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік сақтандыру қорлары жұмыс істейді.

Мыналар міндетті әлеуметтік сақтандырудың негізгі қағидаттары болып табылады:

1) Қазақстан Республикасының міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы заңнамасын сақтау мен орындаудың жалпыға бірдейлігі;

2) Әлеуметтік төлемдерді қамтамасыз ету үшін қолданылатын шараларға мемлекеттің кепілдік беруі;

3) Міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысудың міндеттілігі;

4) Заңға сәйкес әлеуметтік аударымдарды әлеуметтік төлемдерге пайдалану;

5) Әлеуметтік төлемнің көзделген шарттар бойынша міндеттілігі;

6) Әлеуметтік төлемдердің мөлшерін саралау;

7) Міндетті әлеуметтік сақтандыруды қамтамасыз ететін мемлекеттік органдардың қызметіндегі жариялылық.

Еңбек ету қабілетінен айырылған жағдайда әлеуметтік төлем өзі үшін әлеуметтік аударымдар жүргізілген міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыға, әлеуметтік төлем алуға өтініш берген уақытта жұмысы тоқтатқанына немесе істеп жатқанына қарамастан тағайындалады.

Ұлттық сақтандыру нарығы аумағындағы сақтандыру қызметін, сақтандыру салалары бойынша сақтандыру қызметтерін көрсету аясындағы сақтандыру құқықтық қатынастарын, сондай-ақ сақтандыру рыногы кәсіби қатысушыларының қызметін мемлекеттік реттеу және қадағалау «қаржы нарығы мен қаржылық ұйымдарды мемлекеттік реттеу және қадағалау» Қазақстан Республикасының 2003 жылы 4 шілдедегі № 474-2 Заңының 3,4,5,7,8,11 баптарында көрсетілген, Қазақстан Республикасының Президентінің 2003

жылғы 31 желтоқсанындағы 1270 жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау жөніндегі агенттігі туралы ережеге» сәйкес жүзеге асырылады.

Заң шығарушы осы сақтандыру қызметінің ұғымын сақтандыру ұйымының сақтандыру шарттарын жасасуға және орындауға байланысты, Қазақстан Республикасы заңнамалық актілерінің талаптарына сәйкес уәкілетті органның лицензиясы негізінде жүзеге асырылатын қызметі деп айқындаған. Сақтандыру қызметі сақтандыру ұйымы жүзеге асыратын кәсіпкерлік қызметтің негізгі түрі болып табылады.

Қазақстан Республикасының аумағындағы қайта сақтандыру жөніндегі қызмет «сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген тәртіппен міндетті түрде лицензиялауға жатады. Қандай болмасын сақтандыру ұйымы қайта сақтандыру жөніндегі лицензиясы болғанда ғана сақтандыру тәуекелдерін қайта сақтандыруға қабылдауға құқылы болды. Қайта сақтандыруды сақтандыру қызметінің ерекше түрі ретінде қайта сақтандыру ұйымы «өмірді сақтандыру» және «жалпы сақтандыру» салаларындағы сақтандырудың барлық түрлері бойынша қайта сақтандыру жүргізе алады. Сақтандыру салалары бойынша сақтандыру өнімдерін өткізу қосарлы сақтандыру, тотық сақтандыру, ортақ сақтандыру, қайта сақтандыру, жинақтаушы сақтандыру арқылы жүргізілуі ықтимал. Сақтандыру ұйымының басқа мемлекеттің аумағында тиісті сақтандыру шарттарын жасасу және орындау жөніндегі қызметі трансшекаралық сақтандыру қызметін білдіреді. Сақтандыру брокерінің сақтандыру агенті қызметін жүзеге асыруына тыйым салынады. Сақтандыру ұйымының штатына актуарийі болмаса, ол сақтандыру қызметін жүзеге асыруға құқылы емес. Уәкілетті орган берген лицензиясы бар жеке адам – актуарийлік қызметі сақтандыру заңнамасына сәйкес, сондай-ақ актуарийлік қызметтің халықаралық стандарттары ескеріле отырып, жүзеге асырылуға тиіс.

Мемлекеттік саясатты іске асыратын, сақтандыру ісі мен сақтандыру қызметіне мемлекеттік бақылау, қадағалау, лицензиялау, пруденциалдық реттеу жүргізетін уәкілетті орган «Сақтандыру қызметі туралы» және «Қаржы рыногы мен қаржылық ұйымдарды мемлекеттік реттеу және қадағалау туралы»

Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес сақтандыру нарығын реттеу және сақтандыру қызметін қадағалау жөніндегі функциялар мен өкілеттікті жүзеге асыратын мемлекеттік орган – Қаржы рыногы мен қаржылық ұйымдарды реттеу және қадағалау жөніндегі Қазақстан Республикасының агенттігі болып табылады.

Әдебиеттер

1. Сақтандыру құқығы. ЮНИТИ 1997 жыл. Москва. В.В.Шахов.
2. Қазақстан// Энциклопедия. Сақтандыру, жеке мүлік, мүлікті сақтандыру.

А. Рахметбек

В данной рассматриваются некоторые правовые вопросы о социальном страховании и дается общая характеристика данной отрасли.

A.Rakhmetbek

This is considered some of the legal issues of social insurance and the general characteristic of the industry.